

УДК 343.98.001.36

DOI <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2020.10.51>**Руслан Комісарчук,**

канд. юрид. наук, доцент,

доцент кафедри права

факультету менеджменту та права

Вінницького національного аграрного університету

## СИНКРЕТИЗМ ВИРАЖЕННЯ ПРИЧИНИ ТА ЗНАКУ У КРИМІНАЛІСТИЧНІЙ ТЕХНОЛОГІЇ

У статті зазначені окремі складники вчення про криміналістичну технологію, на основі якого можливо виробити комплекс науково обґрунтованих практичних рекомендацій щодо підвищення ефективності забезпечення діяльності з виявлення, розслідування злочинів та запобігання їм у сфері кримінального провадження.

Діяльність правоохоронних органів усіх без винятку держав здійснюється у формі застосування, дотримання, виконання і використання ними права для боротьби зі злочинністю. Але для ефективної реалізації своїх завдань необхідна певна система, своєрідний звід засобів, правил, принципів, прийомів, способів і методів, механізмів, які об'єднуються в одному системному утворенні. Таким системним утворенням, сформованим у процесі накопичення криміналістичних знань, криміналістичних засобів і їх наростаючого використання в практиці боротьби зі злочинністю, повинна стати відповідна технологія, яка формує криміналістичні засоби, забезпечуючи цим предметну сферу боротьби зі злочинністю, тобто «криміналістична технологія». При цьому закономірні тенденції розвитку різних наук (природничих, гуманітарних, соціальних, когнітивних, різних технологій тощо) в різних країнах світу, а на їх основі – різних парадигм свідчать про інтеграцію різних галузей наукових знань у криміналістику, що вимагає базатоаспектного пізнання її проблем в глобальних масштабах, як цілісної теорії й практики. Саме в умовах інтеграційних міжнародних процесів, пов'язаних з посиленням боротьби зі злочинністю, до вітчизняної криміналістики пред'являються нові вимоги, що зумовлюють: необхідність її інтеграції в міжнародне криміналістичне співтовариство; об'єднання й координацію наукової криміналістичної роботи; гармонізацію методів виявлення й доказування злочинної діяльності на міжнародному рівні. Але для того, щоб цим вимогам відповідати, потрібно подолати методологічну кризу сучасної криміналістики, що можливо здійснити за допомогою переходу до нової парадигми, здатної пояснювати виникаючі проблеми й визначати шляхи їх вирішення. Але завдання інтегративного опису складних за своєю природою об'єктів можуть вирішити тільки лінгвістичні дослідження, для яких ця задача є основною. У лінгвістичній літературі це тема синкретизму – суміщеного вираження в мові причинно-наслідкового відношення і знакового відношення.

**Ключові слова:** загальна теорія криміналістики, вчення про криміналістичну технологію, технологічна парадигма, когнітивна парадигма криміналістики, синкретизм вираження причини та знаку в криміналістиці.

**Постановка проблеми.** Нині криміналістичні знання виходять на технологічний рівень дослідження [4; 6], що зумовлено зростаючою роллю інтеграційних процесів, прагненням осмислити правоохоронну діяльність як цілісність з усім різноманіттям цієї складноструктурної й багаторівневої системи. Але завдання інтегративного опису складних за своєю природою об'єктів можуть вирішити тільки лінгвістичні дослідження, для яких ця задача є основною.

У лінгвістичній літературі це тема синкретизму – суміщеного вираження в мові причинно-наслідкового відношення і знакового відношення [1; 3; 11].

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Натепер роботи криміналістів, у тому числі

й лінгвістичні, присвячені вивченню недиференційованого вираження причинного відношення й знакового відношення у комплексному підході (лінгвістично-когнітивний підхід ставить у центр дослідження мову як засіб доступу до свідомості людини, а когнітивно-лінгвістичний підхід зосереджений на ментальних процесах) до вивчення матеріалу криміналістичного характеру, відсутні.

Тому **основна мета статті** полягає у загальному визначенні синкретизму вираження причинно-наслідкового відношення й знакового відношення у криміналістичній технології.

**Виклад основного матеріалу.** Проблема синкретизму в криміналістиці пов'язана

з виявленням особливостей мовно-мисленевої діяльності криміналістів, що являє собою сукупність ментальних процесів і способів їх мовного вираження.

Багато в чому це визначається становленням когнітивної парадигми криміналістичного знання, загальною спрямованістю сучасних лінгвістичних досліджень на системне і всебічне вивчення мовних явищ на матеріалі криміналістичної технології, а також науковим інтересом до вивчення мови криміналістики як когнітивного механізму, за допомогою якого можна отримати дані про криміналістичне й кримінальне мислення людини, її свідомість, психіку й розум.

Причинність і знаковість є когнітивно зумовленими: будь-яка подія, що відбувається в навколишньому середовищі, може бути причиною або наслідком, і кожну з них можна осмислити знаково, що говорить про спорідненість причинного і знакового на онтологічному рівні. Щоб осмислити подію як причину, як наслідок і як знак, її необхідно сенсорно сприйняти, що свідчить про спорідненість причинного й знакового на перцептивному рівні. Перцептивно сприймається об'єкт у причино-знаковій ситуації – це не окремий елемент дійсності, а завжди ціла подія: предмет, людина, ознака, стан, дія. Людина встановлює причинне й знакове на підставі наявності в її концептуальній системі структур знання – причинного й знакового фреймів, в яких зафіксовані її знання про структуру та зміст причинної й знакової ситуацій (спорідненість причинного і знакового на розумовому рівні).

Найважливішою властивістю практичного мислення успішного криміналіста є саме здатність інтегрувати різні форми репрезентації, поєднувати, наприклад, об'єктивне і суб'єктивне сприйняття ситуації, не бути яскраво вираженим «образником» або «вербалістом», а бути здатним в одному пізнавальному концепті об'єднати усі можливі форми репрезентації, побудувати «когнітивно багаті» формами репрезентації схеми виділених ситуацій і своєї поведінки в них, що легко актуалізуються в нових ситуаціях криміналістичної діяльності. Саме застосування мисле-діяльного підходу в сучасній епістемології до питання формування криміналістичного мислення в криміналістичній технології відкриє нові можливості для подальшого розвитку вчення про криміналістичне теоретичне мислення, дозволить описати мислення в процесах формування криміналістичного знання, комунікації, дії і як в онтологічних неповторних, спонтанно здійснюваних мисле-діяльних процесах, і як у спеціально відтворюваних процесах, наді-

лених діяльними характеристиками [5; 7; 8; 9]. Але в даному випадку є потреба у зверненні до криміналістичних висловлювань, що описують причинні ситуації в криміналістичній технології, які характеризуються знаковістю (наявністю знакового смислового компоненту) як наслідку, так і причини події, що розслідується.

Структурна подібність причинного й знакового відображається на мовному рівні в схожості засобів та способах актуалізації причинного і знакового (спорідненість причинного відношення й знакового відношення на мовному рівні). Знаковість наслідку, з одного боку, і знаковість причини – з іншого, спостерігається в криміналістичній мові.

Мовні факти визначаються синкретизмом людського мислення, що може свідчити про наявність філогенетичних й онтогенетичних коренів синкретичного вираження причинного відношення і знакового відношення. Тому використання в цій статті когнітивного підходу, орієнтованого на пошук і виявлення певних кореляцій між когнітивними й мовними структурами, сприятиме більш глибокому розумінню зв'язків між мовою і свідомістю, мовою й мисленням криміналіста.

Криміналісти повинні вивчати засоби й способи передачі причинного відношення й знакового відношення в аспекті їх синкретичного вираження в сучасній криміналістичній мові, що зумовлено різними факторами. Тому об'єктом дослідження повинні виступати мислення й висловлювання, по-перше, самих криміналістів про причино-наслідковість і знаковість ситуацій, що склалися під час виявлення, розслідування злочинів та запобігання їм, по-друге, матеріали кримінальних проваджень, в яких досліджувані відносини актуалізуються.

Це дасть можливість показати синкретизм вираження причинного відношення й знакового відношення у висловлюваннях криміналістів про причино-наслідковість ситуації під час виявлення, розслідування злочину та запобігання йому, а також визначити фактори, які роблять можливим синкретично виразити досліджувані криміналістичні відносини (засоби вираження причинності; засоби вираження знаковості відносин; загальні чинники синкретичного вираження причинного й знакового відношення; знаковість наслідку; знаковість причини), що можливо у разі комплексного підходу, який включає лінгво-когнітивний й когнітивно-лінгвістичний методи аналізу, із залученням елементів трансформаційного, семантичного, комунікативно-функціональ-

ного методів з використанням прийомів перекладу, інтерпретації та моделювання.

Криміналістична теорія причинності нічим не відрізняється від філософського трактування причинності, а являє собою реалізацію останньої в окремій, предметній сфері. Проблеми причинності протягом усього існування криміналістичної науки завжди були об'єктом детального дослідження криміналістів, про що свідчать роботи З.М. Соколовського [12], Р.С. Белкіна [2].

Дослідники в криміналістиці відзначають, що специфіка та методи встановлення причинних зв'язків під час розслідування злочинів полягають у такому: 1) «причинні зв'язки встановлюються щодо обставин, що мають місце в минулому; 2) причинний зв'язок встановлюється за допомогою фактів, що здобуваються діями з дотриманням процесуального порядку; 3) встановлення причинних зв'язків ускладнюється маскуванням істинного характеру події; 4) методом встановлення причинних зв'язків є побудова й перевірка загальних і окремих версій розслідування» [2].

Ці правильні загалом положення потребують одного уточнення. У ході розслідування причинного відношення встановлюються не тільки по відношенню до обставин минулого. Наслідки дій невідомої причини доступні здебільшого безпосередньому сприйняттю слідчого, тому слід визнати, що причинне відношення встановлюється щодо обставин не тільки минулого, а й сьогодення.

У зв'язку з цим, на думку дослідників, методика встановлення причинного зв'язку може бути зведена до декількох груп питань, які доводиться в цьому плані вирішувати слідчому. Найбільш істотними для нас є такі: 1) «Чи є причинний зв'язок між «А» і «В»?» Ця група характеризується тим, що в самому питанні позначені явища, причинний зв'язок яких підлягає перевірці. 2) «Яка причина настання явища «В»?» Тут повідомляється тільки про одне явище з визначенням наслідком. На підставі ознак цього явища й спеціальних відомостей про закономірності причинного зв'язку слідчий повинен встановити те явище, яке було необхідною причиною настання наслідку. 3) «Яке з явищ – «А» або «В» – відбулося раніше?» Часове співвідношення явищ цікавить здебільшого тому, що ці дані можна використовувати для вирішення питання про причинний зв'язок [12].

Очевидно, що, як справедливо зазначив А.А. Ейман [13], правила встановлення причинності містять формально-логічні прийоми діалектичної логіки.

Р.С. Белкін вказував, що загальна схема методики експертного встановлення при-

чинності принципово не відрізняється від загальної схеми експертного дослідження взагалі й від схеми судового дослідження в цілому: «вивчення і аналіз вихідної інформації – побудова версій – виведення наслідків з версій – встановлення наявності або відсутності наслідків – оцінка результатів дослідження, формулювання висновків» [2].

Робота слідства розпочинається з огляду місця злочину, який здійснюється шляхом безпосереднього сприйняття матеріальної обстановки місця події і її деталей (перцептивний рівень). На підставі того, що слідчий побачить, він робить різні висновки (розумовий рівень). При цьому сам факт злочину йому відомий, і він оглядає місце злочину з метою виявити докази, що підтверджують і пояснюють злочин.

Слідчий встановлює причинне відношення, виходячи з аналізу спостережуваних об'єктів – подій, тому те, що він побачить на місці злочину, при причинному поясненні стає наслідком, а висновок, який він зробить, – причиною. Це відповідає причинній ситуації логічної причини.

Оскільки будь-який об'єкт-подія може стати для людини знаком, то очевидно, що наслідок може поєднуватися зі знаком. Поєднання причинного відношення і знакового в криміналістичній технології можна схематично зобразити так: «Наслідок – Причина – Знак – Сенс знаку».

Таким чином, криміналіст у ході своєї роботи встановлює причинне відношення.

Зі знаком може поєднуватися не тільки наслідок, а й причина. Виходячи з того, що синкретизм вираження причини й знаку має свої особливості, для того щоб виявити фактори, що зумовлюють синкретизм вираження причини і знаку, необхідно визначити тип причинних ситуацій, які будуть при цьому розглядатися. Відразу зазначимо, що висловлювання, що належать до типу предметної причинної ситуації, в даній статті не аналізуються, а розглядаються висловлювання, які належать до причинної ситуації логічної причини другого типу, в якій причиною є подія, а наслідком – зрозуміле. Нагадаємо, що в знаковій ситуації знаком виступає деякий об'єкт, а сенсом – зрозуміле.

Поєднання елементів причинної ситуації даного типу з членами знакової ситуації можна представити такою схемою:

Причина ↔ Наслідок

Знак ↔ Сенс знаку

Реакція на причину є зовнішньою, поведінковою і виражається в діях. Таким чином, можна зробити висновок про те, що фактори, які зумовлюють знаковий характер причини, багато в чому схожі на ті фактори, які визна-

чають знаковість наслідку. Даний висновок ґрунтується на тому, що причинне відношення і знакове є когнітивно зумовленими.

Наступною підставою, яка дозволяє вбачати синкретизм вираження причини і знаку, є те, що в причинній ситуації причиною може бути знання людини, а знання завжди є знаковою системою. Основою для такого твердження виступає структура свідомості, яку слід розглядати в метатеоретичному плані. Свідомість користується природним апаратом відображення (органи чуття, психіка і т. д.). Продовженням психічного механізму виступає знакова система, тобто знакова система «розташовується між» свідомістю й психічним механізмом. «Свідомість витягує інформацію з матеріалу, представленого органами чуття. Тоді можна побачити, що всі ситуації людини є знаковими і в елементах цієї знакової системи зафіксоване все життя, що спостерігається людиною. Знання може бути представлено як якийсь пристрій, як механізм вилучення інформації із знакових систем, механізм, який у багатьох випадках може більш-менш однаково відтворюватися в усій масі індивідів, що змінюються в часі і просторі.

Таким чином, знання завжди знакове, іншими словами, знання завжди зафіксовані в знаковій формі, оскільки є елементами знакової системи.

Знаковість знання закладена в когнітивній системі людини і відображається в мові, за допомогою якої людина прагне зафіксувати своє знання про навколишній світ. Знання, безумовно, необхідне для розуміння причини або простого усвідомлення фактів. У причинній ситуації воно може осмислюватися як причина, тому нам здається вельми виправданим розглядати таку причину як знак. Причиною може виступати знання про те, як людині слід чинити в певних обставинах. З позицій символічного позначення можна стверджувати, що спостережуваний об'єкт здатний бути символом, тому що він входить у свідомість людини як символ.

У цьому дослідженні як символ будуть розглядатися символи свідомості. Сенс такого символу закріплений на підсвідомому рівні, оскільки криміналістичний символ пов'язаний з пам'яттю культури і цілий ряд символічних криміналістичних образів пронизує по вертикалі всю історію людства або великі її локальні пласти, проходячи з минулого і йдучи в майбутнє.

Символи свідомості зафіксовані у свідомості людей як початкових загальнолюдських архетипових символів. Це свого роду первинні уявлення про світ і життя, що не залежать від рівня отриманих знань. Життєвий досвід не змінює їх, а лише доповнює

новим змістом. Символи свідомості постійні і, можна сказати, конвенціональні. Конвенціональність символів свідомості знаходиться десь на рівні інстинктів, звичок, законів, чогось міцно встановленого в свідомості і поведінці людей.

Символи свідомості можуть бути природними і соціальними. Природні символи (ніч, вода, вогонь, світло, дикі звірі, природні стихії і т. п.) матеріальні в тому сенсі, що їх можна реально спостерігати в навколишньому світі. Вони можуть бути причиною в причинній ситуації і визначають зв'язок символу і причини. У силу знаковості знання в тому випадку, коли в якості причини виступають символи свідомості, ми можемо говорити про знаковий характер причини.

У ході цього аналізу можна сказати, що символи свідомості можуть бути причиною в причинній ситуації, проте вони відсутні в позиції наслідку. Як видається, це положення можна пояснити тим фактом, що людина не могла знати, наслідком чого ці символи є, тому вона і не могла осмислити їх як наслідок. Знання людини визначається її незнанням.

Символьного значення набувають: різні кольори спектру; геральдичні знаки, що символізують держави, міста, стани і т. п.; гроші і т. д. Причинно осмислюватися можуть не тільки події, які спостерігаються в дійсності, символи свідомості, а й мовні знаки (знаки природних мов і безпосередньо похідних від них знакових систем). Це можливо на підставі того, що мовний знак матеріальний, його «графічний образ» є зоровим перцептом, «звуковий образ» – слуховим перцептом, і, перш ніж «щось» отримає значення причини, воно повинно існувати в довколишньому світі (онтологічний рівень) і бути сприйняте органами чуття (перцептивний рівень).

Людина може поводитися зі словом як з будь-яким об'єктом довколишнього світу. Матеріальність мовних знаків дає підстави вважати, що вони можуть переозначуватися, наприклад, математичні знаки. Вербальний знак, утворений в результаті акту номінації, вже має загальноприйняте, конвенціональне значення. Однак він може стати окказіональним, якщо йому приписати нове, суто індивідуальне значення. Дане висловлювання є прикладом повного заміщення загальноприйнятого сенсу мовного знаку новим, зрозумілим тільки вузькому колу людей – спів-суб'єктів знакової ситуації, в ході якої використовується даний знак.

Отже, на підставі викладеного можна зробити висновок про те, що знаковість причини зумовлена знаковістю мислення, оскільки причиною можуть виступати «об'єкти», які

тією чи іншою мірою володіють знаковою природою, наприклад: знання, символи свідомості, мовні знаки.

Тому подальший розвиток психології практичного криміналістичного мислення слід пов'язувати з розумінням того, що кожне розв'язуване з його допомогою завдання з виявлення, розслідування та попередження злочину – лише один із компонентів складного процесу – становлення життєвого шляху самого криміналіста. Розібратися у вирішенні суб'єктом будь-якої практичної, наприклад професійної, проблемної (слідчої, експертної, оперативної і т. д.) ситуації можна, лише розглянувши її в контексті всієї життєвої ситуації самого криміналіста.

#### Висновки.

Таким чином, криміналіст у ході своєї роботи встановлює причинне відношення і знакове відношення. При причинному поясненні те, що він побачить на місці злочину, стає наслідком, а висновок, який він зробить на підставі побаченого, – причиною. Він може осмислити побачене й знаково, і тоді воно стає знаком, який підтверджує або спростовує сенс – злочин. Оскільки в причинно-знаковій мисле-діяльності інтерпретуються одні й ті ж перцепти, це зумовлює синкретизм вираження наслідку і знаку в криміналістичній технології.

#### Список використаних джерел:

1. Заморщикова Л.С. Синкретизм и специализация цели в старо-французском языке : автореф. дисс. ... канд. филол. наук. СПб., 1992.
2. Белкин Р.С. Курс советской криминалистики: Частные криминалистические теории : пособие для преподавателей, адъюнктов, соискателей и слушателей учебных заведений МВД

СССР : в 3 т. Т. 2. Москва: Изд-во Акад. МВД СССР, 1978. 410 с.

3. Данилюк І.Г. Синкретизм у системі частин мови : автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.01. Донецьк, 2006. 20 с.

4. Комисарчук Р.В. Предпосылки формирования учения о криминалистической технологии. *Legea si Viata*. 2018. № 5/2. С. 99-103.

5. Комисарчук Р.В. Діяльнісна природа практичного криміналістичного мислення. *Право і суспільство*. 2020. № 2. Ч. 3. С. 106-112. DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2020.2-3.17>.

6. Комисарчук Р.В. Епістемологічні основи криміналістики. *Jurnalul juridic national: teorie i practica*. 2018. № 2 (30). С. 164-167.

7. Комисарчук Р.В. Інформаційно-технологічна парадигма криміналістики. *Інформаційне забезпечення розслідування злочинів : матеріали VI Міжнародного круглого столу (м. Одеса, 25 травня 2018 року)*. Одеса. 2018. С. 57-61.

8. Комисарчук Р.В. Конструктивізм в криміналістиці. *Приватне та публічне право*. 2019. № 3. С. 116-119. DOI <https://doi.org/10.32845/2663-5666.2019.3.25>.

9. Комисарчук Р.В. Криминалистика – технологія боротьби с преступностью (криминалистическая технология). *Legea si Viata*. 2018. № 8/2. С. 47-51.

10. Коновалова В. Е. Теоретические проблемы следственной тактики (Познавательная функция логики и психологии в следственной тактике) : дисс. ... докт. юрид. наук : 12.00.09. Харьков, 1966. 122 с.

11. Панфилов В.З. Гносеологические аспекты философских проблем языкознания. Москва: Наука, 1982. 357 с.

12. Соколовский З.М. Экспертное исследование причинной связи по уголовным делам. Киев: Вища школа, 1970. 48 с.

13. Эйсман А.А. Заключение эксперта в системе судебных доказательств : автореф. дис... докт. юрид. наук: 12.00.09. Москва, 1965. 40 с.

#### Ruslan Komisarchuk. Syncretism of expression of cause and sign in criminalistic technology

*The article identifies some components of the doctrine of forensic technology, on the basis of which it is possible to develop a set of scientifically sound practical recommendations for improving the effectiveness of activities to detect, investigate and prevent crimes in criminal proceedings.*

*The activities of law enforcement agencies of all states without exception are carried out in the form of application, observance, implementation and use of the right to combat crime. But for the effective implementation of their tasks requires a certain system, a kind of set of tools, rules, principles, techniques, methods and techniques, mechanisms, which are combined in one system formation. Such a system, formed in the process of accumulation of forensic knowledge, forensic tools and their increasing use in the practice of combating crime, should be the appropriate technology that forms forensic tools, thus providing the subject area of crime control, ie, "forensic technology". Thus natural tendencies of development of various sciences (natural, humanitarian, social, cognitive, various technologies) in different countries of the world, and on their basis of various paradigms, testify to integration of various branches of scientific knowledge in criminology that demands multifaceted knowledge. Its problems on a global scale as a holistic theory and practice. It is in the context of international integration processes related to the strengthening of the fight against crime, new requirements are imposed on domestic criminology, which determine: the need for its integration into the international forensic community; unification and coordination of scientific forensic work; harmonization of methods of detection and proof of criminal activity at the international level. But in order to meet these requirements, it is necessary*

*to overcome the methodological crisis of modern criminology, which can be done by moving to a new paradigm that can explain the problems and identify ways to solve them. However, the task of integrative description of complex objects by nature can be solved only by linguistic research, for which this task is the main one. In the linguistic literature, this is the theme of syncretism - a combined expression in language of the causal relationship and the symbolic relationship.*

**Key words:** general theory of criminalistics, doctrine of criminalistics technology, technological paradigm, cognitive paradigm of criminalistics, syncretism of expression of cause and sign in criminalistics.

